

๕๕. มูลเหตุปัจจัยแห่งวิริยารัมภะและอุปสมะ

The Essential Causes of Energetic Effort and Peace

ขอน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

In Honor of the Blessed One of the Fully Enlightened One

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2016

ความสำคัญของบทความ

พระพุทธศาสนาจำแนกชีวิตออกเป็น ๒ คติ ได้แก่ (๑) **การเลือกชีวิตในโลกียภูมิ** สูงสุดคือ ความเป็นปราชญ์ กับ (๒) **การแสวงหาชีวิตในโลกุตตรภูมิ** สูงสุดคือ พระอรหันต์ ฉะนั้น ผู้เจริญแล้วย่อมพิจารณาเห็นความงดงามแห่งวิถีชีวิตที่ควรจะเป็นตามกำหนดแห่งธรรมคา คือ เป็นธรรมชาติที่เหมาะสมโดยปรมาตม์ หรือเป็นประโยชน์สูงสุด นั่นคือ “**ความสงบสูงราบริ้นในชีวิต-อุปสมะ**” ด้วยการประกอบความเพียรตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า “**วิริยารัมภะ**” หรือ “**ชาคริยานุโยค**” หมายถึง การหมั่นประกอบความดีไม่เห็นแก่นอน คือ ขยันหมั่นเพียร ตั้งตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป เพราะฉะนั้น อะไรคือเหตุปัจจัยให้สาธุชนทั้งหลายหันมาสนใจในการปฏิบัติธรรม ถ้าไม่ใช่มีเหตุชักจูงใจอย่างจริงจังในชีวิต คือ เกิดปัญญาเห็นธรรม ที่เรียกว่า “**ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักขุ**” คำว่า “**ธรรม**” ในที่นี้ หมายถึง “**ธรรมชาติแห่งชีวิตที่เป็นจริง-กฎธรรมชาติ**” แต่อย่างไรก็ตาม มนุษย์ย่อมไม่ชอบอยู่ภายใต้แรงกดดันของสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ที่เรียกว่า “**ทุกข์-ความเดือดร้อน**” หรือ “**สังสารทุกข์**” เพราะต้องไปเกาะเกี่ยวอยู่บางสิ่งบางอย่าง เมื่อไม่ได้ตั้งใจปรารถนา ย่อมเกิดความทุกข์กายและใจขึ้น อาการลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า “**อุปาทานทุกข์-อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์**” เมื่อมนุษย์มีความเบื่อหน่ายและทุกข์ทรมานไม่เป็นสุข ย่อมปรารถนาจะหนีจากสภาพแห่งทุกข์เช่นนั้น อย่างในชีวิต จะพบสิ่งที่เรียกว่า “**นิमित**” อันได้แก่ ความไม่เที่ยงของร่างกาย เช่น **เกิด-แก่-เจ็บ-ตาย** ร่างกายของคนเราไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และต้องแตกสลายไป คือ ตายเป็นที่สุดจะหนีพ้นไม่ได้แม้แต่คนเดียว เพราะฉะนั้น “**ความสงบ**” จึงเป็นสถานที่ที่พึงปรารถนาจะหนีจากความวุ่นวายเดือดร้อนทั้งทางกายและใจ แต่ต้องประกอบความเพียรแห่ง “**วิริยารัมภะ**” เพื่อให้หลุดพ้นจากกิเลสที่อยู่ใใจของตนเองด้วย จนกว่าจะเข้าถึงคุณอันใหญ่แห่งโลกุตตรธรรม.

บทความที่ ๕๕ ประจำปี ๒๕๕๕ – มูลเหตุปัจจัยแห่งวิริยารัมภะและอุปสมะ

มูลเหตุปัจจัยที่ทำให้บุคคลเกิดศรัทธาและฉันทะอย่างแรงกล้าในพระศาสนาได้นั้น ย่อมเกิดจากความเข้าใจอย่างถูกต้องเกี่ยวกับสภาพความทุกข์ในชีวิต ที่บุคคลนั้นได้เผชิญโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นทุกข์ทางกาย [กายิกทุกข์] หรือทุกข์ทางใจ [เจตสิกทุกข์] อันเรียกว่า “ความเดือดร้อน-วิปฏิสาร” ก็ตาม เมื่อเกิดการผจญกับความทุกข์ในลักษณะอาการต่างๆ มากมายนั้น ย่อมเป็นธรรมดาที่ทุกคนก็ต้องพิจารณาใคร่ครวญหาทางออกที่ดีที่สุด เพื่อดับสาเหตุของทุกข์และตัวทุกข์จริงๆ ให้หมดสิ้นไป แต่อย่างไรก็ตามชีวิตแบบปุถุชนทั่วไป ย่อมเวียนว่ายตายเกิดอยู่ใน “สังสารทุกข์” [ทุกข์และสุขที่เกิดสลับกันไปตามกระแสแห่งโลกธรรมตามกำหนดแห่งธรรมดา] หรือเป็นไปตาม “ปัจจัยธรรมแห่งวัฏฏะในสังสารจักร” [กิเลส-กรรม-วิบาก โดยมีมูลเหตุเกิดจาก “อวิชชา-ตัณหา”] การเผชิญกับความทุกข์ไม่สิ้นสุด ย่อมเกิด “ปัญญาเห็นธรรม” [The Eye of Truths] ได้ เพราะต้องการหลุดพ้นจากเหล่ากิเลสเครื่องพัวพันการข้องเกี่ยวทั้งหลาย อันประกอบด้วยทุกข์ ดังเช่น (๑) เห็นการเกิดดับของสังขาร [ความนึกคิด] (๒) เห็นความสลายไปแห่งสังขาร (๓) ความเป็นของน่ากลัว (๔) ความคำนึงเห็นโทษ (๕) ความเบื่อหน่ายสิ้นเชิงไม่เพลิดเพลินจิตใจ (๖) ความอยากพ้นหนีไป (๗) ความนึกคิดเห็นสังขารตามไตรลักษณ์ [อนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา] (๘) ความปล่อยวางเป็นกลางต่อสังขารนั้นๆ และ (๙) ความรู้คล้อยตามความจริงอันสัจธรรมแห่งอริยสัจ ๔ ดังนี้ เป็นต้น [กระบวนการคิดเพื่อดับขั้น-อุปาทานทุกข์-อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข์ = “การทบทวนขั้น ๕” ด้วยการเจริญ “วิปัสสนาญาณ ๘” ก่อนข้ามโคตรไปความเป็นอริยบุคคลในโสดาปัตติมรรค คือ “ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักร” นั่นเอง] ซึ่งเป็นแนวคิดใน “การทบทวนอุปาทานขั้น ๕” ไม่ขอยึดมั่นถือมั่นให้เกิดทุกข์ บุคคลผู้จะคิดพิจารณาเห็นความจริงดังกล่าวนี้ได้ ต้องอาศัยเวลามากน้อยแตกต่างกันไป [การเห็นนามรูปตามสามัญลักษณะแห่งไตรลักษณ์] ต่อจากนั้น จึงเกิดแรงคล้อยคลายอยากปฏิบัติธรรม คนที่จะเห็นทุกข์เป็นทุกข์ได้นั้น ก็ไม่ใช่เรื่องง่าย อาจกินเวลาถึงช่วงปลายของชีวิตเลยก็ได้ กว่าจะหันหน้าสู่เส้นทางแห่งอริยมรรค ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะเอาใจไปเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นๆ [อินทรี ๖-อารมณ์ ๖ = อายุขณะ ๑๒] แล้วเกิดอาการฟุ้งซ่าน [อุทธัจจะ] มีความปรารถนาแห่ง “สัตถุเจตนา” เข้าไปปรุงแต่งความนึกคิดสังขารทั้งหลาย ให้เกิด “กรรมภพ” [กรรม ๔ ทั้งอกุศลและกุศล] และทำให้เกิด อุปัตติภพ ชาติ ชรา พยาธิ โสกะ และสังกิเลสทั้งหลาย โดยรวมแล้ว เรียกว่า “ทุกข์-ทุกข์ตา” หรือความเวียนว่ายตายเกิดแห่งชีวิตสันตติใน “ทุกคติ-สังสารทุกข์” [กามาวจรภูมิ-รูปาวจรภูมิ-อรูปาจรภูมิ] ฉะนั้น การพิจารณาเห็น “ชีวิตสันตติ” ตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย [ปัจจัยธรรม-ปัจจุสมุปบาท ๑๒-ปัจจุสมุปป็นนธรรม ๖] นั้น ทำให้เกิดปัญญาเห็นความจริงแห่งธรรมหรือสภาวะธรรมทั้งหลาย [อาณาจักรแห่งธรรม-ธรรมจักร] ที่เรียกว่า “ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักร” [ทิพพจักขุญาณ (ข้อ ๒ ในวิชา ๓) -อนัญญาตัญญูสสมิตินทรี (ข้อ ๒๐ ในอินทรี ๒๒) -โสดาปัตติมรรค (ข้อ ๑ ในมรรค ๔)] ดังนั้น จิตเริ่มมีอาการแห่งการค้ำค้ำในธรรม (ธรรมปีติ) มีความเข้าใจรับรู้เรื่อง “กฎแห่งกรรม-กฎแห่งวิบากกรรม-กฎแห่งกรรมของสัตว์ (กัมมัสสกตา)” ว่ามีมูลเหตุเกิดจากกิเลสอวิชชาและกิเลสตัณหา [มูล ๒] แล้วเห็นเหตุให้เกิด “อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข์” [อุปาทานทุกข์]

ดังนั้น ผู้รู้ที่เรียกว่า “วิญญูชน” นั้น ย่อมพิจารณาธรรมจากสภาพแวดล้อมในชีวิตจริงได้ด้วยปัญญาและเหตุผลตามหลักปฏิจจนูปบาท-อิทัปปัจจยตา ที่เรียกว่า “นิมิต ๔” ได้แก่ (๑) ชินณะ-คนแก่ (๒) พยาธิตะ-อาพาธกะ-คนเจ็บ (๓) กาลกตะ-มตะ-คนตาย (๔) ปีพพิชตะ-นักบวช องค์ประกอบปัจจัยธรรมที่สำคัญ นั่นคือ “ชรามरणะ” [ธรรมสังเวชแห่งมรณสติภาวนา] ที่ทำให้เกิด “เนกขัมมวิตก” หมายถึง ความตรึกปลดจากกาม แล้วเกิด “มรณสติ” [มรณสติกรรมฐาน] คือ ระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงคนเป็นธรรมดา พิจารณาที่จะให้เกิดความไม่ประมาท [อัปปมาทะ] ในการใช้ปัญญาและการใช้ชีวิต ทำให้เสียดายเวลาชีวิตที่ต้องสละให้แก่การปฏิบัติธรรมด้วย “วิริยารัมภะ” คือ การประกอบความเพียร [ละชั่ว-ทำดี] พร้อมด้วยระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบ [อุปสมะ-วิเวก-ปวิเวก-วิราคะ-นิโรธ-นิพพาน] โดยระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระนิพพาน อันเป็นที่ระงับกิเลสและความทุกข์ ที่เรียกว่า “อุปสมานุสติ” [อุปสมะ] เพราะฉะนั้น บุคคลผู้รู้ย่อมประกอบความตื่นด้วยความไม่ประมาทพระธรรมและชีวิต เพื่อสร้างบุญกุศลในการปฏิบัติธรรมบูชา [จาคริยานุโยค] หรือเพื่อจะสร้างบุญกุศลทั้งหลาย [กุศลธัมมานุโยค] ความถึงพร้อมแห่งศีล [ศีลสัมปทา] ความถึงพร้อมแห่งฉันทะความพอใจสร้างสรรค์ [ฉันทสัมปทา] ความถึงพร้อมแห่งตน คือ มีจิตใจพัฒนาเต็มที่แล้วด้วยการเจริญภาวนา จนกลายเป็นอรหันต์ “ภาวิตัตต์” [อิตตสัมปทา] ความถึงพร้อมแห่งทิวฐิในหลักธรรม [ทิวฐิสัมปทา] และความถึงพร้อมแห่งโยนิโสมนสิการอันเป็นการคิดถูกวิธีด้วยปัญญาและเหตุผล [โยนิโสมนสิการสัมปทา] ก็กล่าวโดยย่อ คือ บุคคลผู้มีสติญาณว่าจะเข้าถึงการดำเนินชีวิตตาม “อริยมรรคมีองค์ ๘” นั่นเอง ฉะนั้น วิริยะ-วิริยารัมภะ มีนัยสำคัญถึง (๑) สัมมาวายามะ คือ ปธาน ๔-สัมมัปปธาน ๔: *สังวร-ปหาน-ภาวนา-อนุรักซ์* (๒) สัมมาสติ คือ สติปัญญา ๔ และ (๓) สัมมาสมาธิ คือ ฌาน ๔ หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้เกิดความสงบแห่งอุปสมะ ปราศจากนิวรณ์ จนจิตพัฒนายกระดับถึง “จิตประภัสสร” [อัปปนาสมาธิ-สมาธิอย่างแน่วแน่ตั้งมั่นสนิทอยู่ในอารมณ์เดียว] ประกอบด้วยองค์ฌาน ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) อุเบกขา กับ (๒) เอกัคคตาแห่งสมาธิ สำหรับ “สัมมาสติ” นั้น คือ จิตตัวผู้วิปัสสนาอันเป็นสมาธิในวิปัสสนา โดยทำหน้าที่พิจารณาไตรตรองอารมณ์แห่งกรรมฐาน [กรรมฐาน ๔๐] ที่ทำให้เกิดปัญญาด้วยการเจริญอนุปัสสนากรรมฐาน พร้อมการกำหนดสติตามระลึกไคร่ครวญในอารมณ์นั้นๆ ได้แก่ (๑) กายานุปัสสนา-สติปัญญา (๒) เวทนานุปัสสนา-สติปัญญา (๓) จิตตานุปัสสนา-สติปัญญา และ (๔) ชัมมานุปัสสนา-สติปัญญา แล้วกำหนดสติตามพิจารณาด้วย “อนัตตานุปัสสนากรรมฐาน” โดยให้นึกคิดว่า “กาย-เวทนา-จิต-ธรรม นี้ สักว่าเป็นเช่นนั้นเอง ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนเรา” [เป็นภาวะแห่งความว่างเปล่าอยู่ในจิต] นอกจากนี้ เมื่อจิตอยู่ในสมาธิย่อมสามารถวางเฉยต่ออารมณ์แห่งกรรมฐานนั้น เพราะมีสติสัมปชัญญะอันเป็นการระลึกรู้ได้ด้วยปัญญาตามเป็นจริง และมีสติสัมปชัญญะอันคมชัดและแก่กล้าเป็นปัญญาญาณหรือภาวนามยปัญญาจนเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ ปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในอุปาทานขันธทั้งหลาย จึงเกิดความสรวบร้อนทั้งกายและใจ สามารถเข้าถึงกระแสแห่งนิพพานได้ในที่สุด ด้วยการบรรลุธรรมถึงในฝ่ายสมณะแห่งความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ นั่นคือ “วิชชา ๓” [วิชชา ๘-อภิญาญา ๖] และในฝ่ายวิปัสสนา ก็สามารถบรรลุถึง “ญาณ ๑๖-โสพตญาณ” นั่นเอง ประการสำคัญนั้น ความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมต้องประกอบด้วย ๒ องค์ประกอบ ได้แก่ (๑) จิตที่เป็น “อธิจิตต์” และ

(๒) ปัญญาที่เป็น “อริปัญญา” นั่นคือ (๑) จตุตถฌาน กับ (๒) วิปัสสนาญาณ ๗-วิปัสสนาภูมิ ๗-ปัญญาภูมิ ๗ ได้แก่ ชั้นที่ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒-อริยสัจ ๔-ปฏิจสมเด็จพระพรหม ๑๒-ปฏิจสมุปนนธรรม ๖ องค์ประกอบทั้ง ๒ ฝ่าย นี้ เป็นปัจจัยเกื้อหนุนความตรัสรู้ [โพชฌงค์ ๗: สติ-สัมมวชิระ-วิริยะ-ปีติ-ปีสัทธ-สมาธิ-อุเบกขา] ที่เรียกว่า “ปัญญาตรัสรู้” [สัมโพธิญาณ-อาสาวิกขญาณ] ด้วยหลักความจริงอันประเสริฐที่ทำให้กลายเป็นอริยบุคคล ที่เรียกว่า “อริยสัจ ๔” [ทุกข-สมุทัย-นิโรธ-มรรค] อันเป็นสมุฏฐานสำคัญทำให้เข้าถึง “โลกุตตรธรรม ๘” ได้แก่ อริยมรรค ๘-อริยผล ๔-นิพพาน ๑ เพราะฉะนั้น ทุกขั้นตอนของการปฏิบัติธรรม ย่อมหมายถึง การค้นหาความจริงโดยปรมาตม์ โดยมีสมุฏฐานแห่งเหตุผลอยู่ที่ “อริยสัจ ๔” อันเป็นแนวทางสายกลางแห่งปัญญา คือ “หลักมัชฌิมาปฏิปทา” ด้วยการดับกิเลสทั้งหลายและทุกข์ทั้งปวงด้วยสมาธิและปัญญา นั้นเอง.

